

8. Vecherskyi, V. V. & Serdiuk, O. M. (Eds). (2011). Historical-cultural reserve. Kyiv [in Ukrainian].
9. Kolodnyi, A. (Ed.). (1996-1998). History of the religion in Ukraine. In 10 Volumes. Vol. 1. Pre-Christian beliefs; Acceptation of Christianity. Kyiv [in Ukrainian].
10. Kysliuka, K. V. Religious Studies. Retrieved from <http://libfree.com.religiyeznavstvoreligiyeznastv> [in Ukrainian].
11. Kovalenko, V. P. (2015). Founder of Saint Boris and Hleb Cathedral, holly Chernihiv lord Davyd Sviatoslavovy ch: pages of his biography. Chernihivski starozhytnosti, 2(5), 7-19 [in Ukrainian].
12. Lohvyn, H. N. (2001). Monumental Art, Iconography, Book miniature. History of Ukrainian culture: in 5 Volumes. Vol.1 History of the culture of the ancient population of Ukraine. (pp. 884-921). Kyiv, Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Lohvyn, H. N. (2nd ed.). (1980). Chernihiv. Novhorod-Siverskyi. Hlukhiv. Putyvl = Tchernigod. Novgorod-Severski.Gloukhov.Poutivl. Moscow: Yskusstvo [in Russian].
14. Lutsenko, R. M. (2015). The Temple-tomb of the Davydovychs. Chernihivski starozhytnosti, 2(5), 62-64 [in Ukrainian].
15. Matvieieva, N. P. & Holoborodko, A. R. (1995). Saints and holidays of Ukraine. Kyiv: Ukr. Tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
16. Mokryi, V. (1993). Church in the life of the Ukrainians. Lviv, Krakiv, Paryzh: Prosvita [in Ukrainian].
17. Motsia, O. P. (2001). Religion and Church. History of Ukrainian culture: in 5 Volumes. Vol.1 History of the culture of the ancient population of Ukraine. (pp. 768-790). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
18. Ostashchuk, I. B. (2014). History of the origin and the development of the Christian cult of the saints. Hileia, 85, 239-243 [in Ukrainian].
19. The Official site of the Ukrainian Orthodox Church of Chernihiv and Novhorod-Siverskyi eparchy. Retrieved from <http://cerkva.in.ua/chernigiv-eparhia.html> [in Ukrainian].
20. Popovych, M. M. (1999). Note of the history of Ukrainian culture. Kyiv: «ArtEk» [in Ukrainian].
21. P'iatnytska church in Chernihiv. (2015). Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].
22. Tkachenko, N. H. & Nevmytyi, H. M. (2015). The Cult of Saint Boris in Pereiaslav region: the past and the present. Chernihivski starozhytnosti, 2(5), 265-272 [in Ukrainian].
23. Troitsko-Paraskeva Abbey. Retrieved from <http://www.on-line.crimea.ua/guide/belogors> [in Ukrainian].
24. Ostrianko, A. M. (Ed.). (2015). Chernihivski starozhytnosti: Nats. arkhitektur.-ist. zapovidnyk «Chernihiv starodavnii», Tsentr pamiatkoznavstva Nats. akad. nauk Ukrainy i Ukr. T-va okhorony pam'iatok istorii ta kultury, 2(5), 284 [in Ukrainian].
25. Kurdanov, A. L. (2012). Chernihivski starozhytnosti: Nats. arkhitektur.-ist. zapovidnyk «Chernihiv starodavnii», Tsentr pamiatkoznavstva Nats. akad. nauk Ukrainy i Ukr. T-va okhorony pam'iatok istorii ta kultury, 1(4), 166 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2016 р.

УДК 94(477)“1991/...”: 355.123:355.146 (477)

Слободянюк Михайло Васильович
завідувач музею історії
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
науковий співробітник Центру українських
військових традицій і патріотичного виховання
Науково-дослідного інституту українознавства
Міністерства освіти і науки України
mv.slob@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ МОТИВИ У СИМВОЛІЦІ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Мета роботи. Дослідження пов'язане з аналізом особливостей символіки сучасної емблематики Сухопутних військ Збройних Сил України (основних сюжетних мотивів), які поки що не отримали в українській історіографії належного наукового підходу. Проблемним питанням стало те, що цей найбільш поширений вид військової символіки у Сухопутних військах, на жаль, найменше науково досліджений на даний час. **Методологія** дослідження оснований на застосуванні як загальнонаукових (аналітичного і логічного) та загальноісторичних методів (хронологічного, типологічного, історико-описового), так і спеціальних джерелознавчих методів (критичного, іконографічного) тощо. **Наукова новизна** роботи полягає у визначенні, вперше в українській історіографії, спільних рис наукової емблематики сухопутних військ Збройних Сил України на основі аналізу широкої джерельної бази (тисяч конкретних емблем військових частин), створених протягом останніх 20 років. Виявилось, що поруч з використанням символів (емблем) військової спеціальності, місць дислокації частин, міфологічних, історичних та декоративних образів, застосування у наукових емблемах з'єднань та військових частин українських національних та національно-патріотичних мотивів можна вважати чи не головною їх рисою. **Висновки.** Визначення спільних рис, притаманних українській військовій науковій емблематиці, яка розповсюдилася у Збройних Силах України з отриманням Україною державної незалежності та з входженням з цього часу української армії у загальносвітовий тренд розвитку, піднімає наукове вивчення цих процесів на достойний рівень, який дає можливість повністю оцінити це нове для українських Збройних Сил явище.

Ключові слова: науковна емблема, військова символіка, Збройні Сили України, національно-патріотичні мотиви.

Слободянюк Михайл Васильевич, заведуючий музеєм історії Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, науковий співробітник Центру українських військових традицій і патріотического виховання Науково-дослідницького інституту українознавства Міністерства освіти і науки України

Национально-патриотические мотивы в символике Сухопутных войск Вооруженных Сил Украины

Цель работы. Исследование связано с анализом особенностей символики современной эмблематики Сухопутных войск Вооруженных Сил Украины (основных сюжетных мотивов), которые пока еще не получили в украинской историографии надлежащего научного подхода. Проблемным вопросом стало то, что этот наиболее распространенный вид воинской символики в Сухопутных войсках, к сожалению, наименее научно исследован в данное время. **Методология** исследования основана на применении как общенаучных (аналитического и логического) и общеисторических (хронологического, типологического, историко-описательного) методов, так и специальных методов источниковедения (критического, иконографического). **Научная новизна** работы заключается в определении, впервые в украинской историографии, общих черт нарукавной эмблематики Сухопутных войск Вооруженных Сил Украины на основе анализа широкой источниковой базы (тысяч конкретных эмблем воинских частей), созданных на протяжении последних 20 лет. Выяснилось, что наряду с использованием символов (эмблем) воинской специальности, мест дислокации частей, мифологических, исторических и декоративных образов, использование в нарукавных эмблемах воинских частей украинских национальных и национально-патриотических мотивов можно считать едва ли не главной их чертой. **Выводы.** Определение общих черт, присущих украинской воинской нарукавной эмблематике, которая распространилась в Вооруженных Силах Украины после получения Украиной государственной независимости и с вхождением с этого времени украинской армии в общемировую тренд развития, поднимает научное исследование этих процессов на достойный уровень, который дает возможность полностью оценить это новое для украинских Вооруженных Сил явление.

Ключевые слова: нарукавная эмблема, воинская символика, Вооруженные Силы Украины, национально-патриотические мотивы.

Slobodyanyuk Mykhailo, Director of the History Museum of Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, researcher of the Centre of Ukrainian Military Traditions and Patriotic Education of the Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Science of Ukraine

National and patriotic motifs in the symbols of the Ground Forces of Ukraine

Goal. This research is aimed to analyze specific problems of modern emblematic of Ukrainian Army's Land Forces (principal topics) which were not considered by Ukrainian historiography to date. The popular symbols did not received appropriate scholarly attention. **Methodology** of this research is based on analytical, logical and common scholarly approaches (methods of chronology, typology and historical description) as well as source study methods (critical, iconographic etc.). Based on a solid number of sources (thousands of real sleeve insignia developed during last 20 years) determination of common features of sleeve insignia provides the **scholarly innovation** of this study. It was discovered that modern Ukrainian sleeve insignia feature not only mythological creatures, historical or decorative symbols, but primarily contain national and patriotic motif. **Conclusions.** Determination of common features of the Ukrainian Army's sleeve insignia developed during the last 20 years of Ukraine's independence provides scholars with a solid base for further study of this relatively new and important subject.

Key words: sleeve insignia, military symbolic, Ukrainian Army, national and patriotic motif.

Історія розпорядилася таким чином, що Збройні Сили незалежної України у період 1991–1992 років формувалися з тої частини Збройних Сил СРСР, які дислокувалися на її території. Тому у цей початковий період (кінець 1991–початок 1992 року) вся символіка у з'єднаннях та військових частинах, які перейшли під юрисдикцію України та утворили Збройні Сили України, залишалася радянською. У таких умовах з ініціативи військовослужбовців–українців з'являються перші ознаки українського характеру армії. Купляючи власним коштом, солдати, прапорщики та деякі офіцери чіпляли на головні убори перші, виготовлені ще кустарним способом, кокарди з раніше суворо забороненою українською символікою – золотим Тризубом.

Тоді ж, у кінці 1992 року, з'являються проекти перших українських нарукавних емблем, підготовлені молодим київським художником О. Руденком [3]. А 1993 року до військ починають надходити розроблені та затверджені першим міністром оборони України генералом К. Морозовим нарукавні емблеми (термін, яким українська історіографія визначила цей своєрідний елемент символіки на військовому односторонньому [12, 15]) приналежності до Збройних Сил України. Основою їх стали зрозумілі кожному свідомому українцю символи: синьо-жовті стрічки кольорів Державного Прапора України, малий Державний Герб України з тризубом. На прохання К. Морозова до емблеми додали старовинний український символ жертвності в боротьбі за її незалежність і пролиту у цих боях кров – китиці червоної калини.

В подальшому ці символи (синьо-жовті стрічки та малий Державний Герб України або просто золотий тризуб) стали одними з основних символів емблем з'єднань та військових частин Збройних Сил України. Це наочно свідчить про глибокі почуття патріотизму, притаманні українським воякам.

Протягом 1992-2012 року в Сухопутних військах Збройних Сил України були створені, виготовлені та широко застосовані тисячі нарукавних емблем. Однак основною проблемою є те, що цей найпоширеніший у військах елемент військової символіки досі не отримав належного наукового дослідження. Основний інтерес українських істориків у цей період полягав у вивченні витоків військової символіки України. Військова символіка козацької доби була досліджена у працях В. Карпова [7, 28-53], В. Панченка [11]; розвиток уніформи та військової символіки у часи Визвольних змагань 1917-1921 років отримали висвітлення у працях М. Чмири [16], В. Карпова [7, 53-76], В. Бузала [2], К. Гломозди [4], Я. Тинченко [15]; створенню та розвитку основних військових символів Збройних Сил України присвячені дослідження В. Карпова [7, 110-141; 8, 9] та К. Гломозди [5]. Тому належна увага нарукавній військовій емблематиці, яка на початку (у період 1992-2000 років) знаходилася у тіні згаданих досліджень, була приділена лише протягом останніх 15 років. Особливо цей процес прискорився зі створенням 2001 року Воєнно-геральдичної служби Генерального штабу Збройних Сил України [10]. Наукове дослідження цих процесів стало нагальною потребою не лише історичної науки України, а й вимогою подальшого практичного розвитку української нарукавної символіки. За

останні 20 років з'явилося багато публікацій на тему розвитку наукової емблематики Збройних Сил України, однак майже всі вони, переважно, виконували лише першу частину наукового дослідження нового явища – опис, систематизацію, каталогізацію та введення у науковий обіг цих емблем, як джерельної бази наступних наукових аналітичних досліджень. Тому важливим напрямком подальшого розвитку наукового знання у галузі військової символіки на нинішньому етапі є аналіз загалом напрямків розвитку, основних характерних рис української військової емблематики, дослідження її зв'язків зі світовими тенденціями у цій галузі, і, на основі цих досліджень, створення наукових рекомендацій для керівництва Збройними Силами України відносно подальшого розвитку цього необхідного для війська елемента символіки.

Започаткувала наукове дослідження української наукової емблематики 2005 року монографія автора [12, 6-55], який вперше зробив спробу поєднати розвиток української військової наукової емблеми зі світовими тенденціями у цій галузі, представлені чисельними працями європейських та американських авторів, переважно описового характеру. Серед них заслуговували особливої уваги праці М. Чаппела [17; 18], американських дослідників Д.Л. Моргана [21], Ф. Катчера [19], польських Я. Кшиваня [19], численних французьких, німецьких та інших авторів, які приділяли увагу переважно самій уніформі, а питання наукової емблематики залишалися для них другорядними елементами. Однак співставлення процесів розвитку наукової емблематики у країнах Європи та Америки з подіями у цій галузі в Україні дало можливість зробити висновок про певні спільні риси та відмінності, провести періодизацію розвитку, визначити її головні елементи в історичному розвитку. Наукова емблематика пройшла шлях від другорядного елемента уніформи до одного з основних її символів, практично обов'язкового після 1992-1993 років для будь-якої військової форми будь-якої країни у світі. Подальший розвиток наукового дослідження військової наукової емблематики відбувся у монографіях автора стосовно вже аналізу символіки цілих великих об'єднань Сухопутних військ України, якими є 8-й та 13-й армійські корпуси [13; 14].

В ході дослідження стало можливим виділити основні характерні риси, притаманні українській військовій науковій символіці, що й стало основною темою даної статті. Ми визначимо лише декілька з них, які мають базовий характер.

1. В першу чергу слід згадати вже згадане широке використання державної символіки України (Малого Державного Герба України, стрічок кольорів Державного Прапора України). Вони стали найрозповсюдженими символами в емблемах українських частин і підрозділів, свідченням патріотичного налаштування українських вояків, основною рисою, за якою можна миттєво встановити приналежність бійця чи командира саме до Збройних Сил України.

2. В ході розвитку наукової емблематики у Збройних Силах України, який розпочався з 1992 року, відразу у ній були започатковані, поруч з модерновими символами військових частин, певні символи, які базуються на давніх українських традиціях, багато з яких мали свій початок у попередні віка історії України. Мова йде про відновлення давньої козачої традиції – поєднання символів українського війська з символами своєї землі, яку вони захищають. Тому у символіці починають використовувати герби територій та міст, на яких були розташовані військові частини Збройних Сил України. Особливо це явище було характерне для Західної України, де 50 років радянської влади виявилось замало для остаточного знищення традиційної української земельної геральдики. Вона, завдяки фахівцям Українського геральдичного товариства (на чолі з головою товариства д.і.н. А. Гречилом), стрімко відновилося й починає широко застосовуватися на практиці [6]. Тому й бачимо в емблемах частин українського війська історичні земельні герби України (Поділля, Волині, Галичини, Закарпаття, Буковини), герби міст – Львова, Рівного, Мукачєвого, Ужгорода, Тернополя, Хмельницького, Івано-Франківська, Чернівців, Вінниці, Шепетівки, Житомира, Бердичєва, Дрогобича, Самбора та багатьох інших.

З відновленням і розповсюдженням української міської геральдики на українські землі на Сході та у Центрі країни символи давніх козацьких поселень також займають своє місце у військовій символіці військових частин. Ми бачимо на емблемах герби міст Києва, Чернігова, Полтави, Миргорода, Чугуєва, Харкова, Білої Церкви, Лубен та інших старовинних козацьких міст. У подальшому на емблемах з'являються й новостворені та затверджені герби областей України.

Таким чином, широке застосування міської геральдики у емблематиці Збройних Сил України стало однією з характерних рис української військової символіки на сучасному етапі і свідченням любові українських вояків до рідної Батьківщини – України.

3. Прояви національно-патріотичних почуттів військовослужбовців української армії особливо загострились з початком збройної агресії Росії проти України. Емблематика українських добровольчих батальйонів, батальйонів територіальної оборони, які створювалися заново і укомплектовувалися вояками, призваними з резерву, з цивільного життя, рясніє саме патріотичними символами. Тут і символи, які використовувались на Майдані під час Революції Гідності, символіка з образами захисників України – Запорізьких козаків, різні додаткові жартівливі нашивки, які підкреслювали відчуття жертвності українських військовослужбовців у захисті своєї землі.

Особливо цікавим явищем стало використання у якості українського військово-патріотичного символу презирливу назву українських вояків, яку їм дали сепаратисти – «Укроп». Він був сприйнятий українськими вояками, як виклик, і став трактуватися як «УКРАїнський ОПір». Миттєво на фронті з'явилися наукавні емблеми з зображенням цієї рослини, які стали символізувати український спротив агресії проти України.

Ще одним символом, набутим у боях, стало слово «Кіборг». Так сепаратисти називали героїчних українських захисників Донецького аеропорту за незламність у боях. Це теж породило цілу низку наукавних емблем з цим символом, які носять українські герої.

4. Події зими 2013–2014 років, Майдан, Революція Гідності багато у чому кардинально змінили політичні настрої в Україні. Тому ще однією особливістю сучасної української військової символіки став

процес «десоветізації», який торкнувся й Збройних Сил України. Тепер багато символів, які раніше спокійно існували в українській армії, раптом набули абсолютно інше значення. В першу чергу це стосується так званої «георгіївської» стрічки. Цей символ дотався й до Збройних Сил України, які формувалися на основі угруповання Радянської Армії, розташованої на території України. Особливістю радянських військ в Україні була в тому, що у їх складі (особливо у двох гвардійських арміях) була аномально велика кількість гвардійських з'єднань та військових частин, що створювалося керівництвом протягом 1945–1958 років спеціально. При появі наруканних емблем для з'єднань та військових частин Збройних Сил України цей символ – гвардійська стрічка – стали широко використовувати для показу належного їм гвардійського звання. Однак з набуттям абсолютно іншого значення цього символу у сучасній Росії українські військовослужбовці стали стихійно відмовлятися від неї у своїй символіці. Першим це зробили 2014 року солдати 28-ї окремої гвардійської механізованої бригади з селища Чорноморське біля Одеси. На своїй емблемі вони стали замінити ці так звані «колорадські» стрічки стрічками кольорів Державного Прапора України. Далі це розповсюдилося на 93-ю окрему гвардійську механізовану бригаду з-під Дніпра та її 20-й окремих мотопіхотний батальйон. Наступною видозміненою стала наруканна емблема 1-ї окремої гвардійської танкової бригади, де відмовилися не лише від гвардійської стрічки, але й від всіх стрічок радянських нагород бригади, та ще й почесного найменування «Новгородська». Стихийний процес «десоветізації» української військової символіки набрав обороти. Вже й солдати 72-ї окремої гвардійської механізованої бригади приєдналися до нього, забравши з вінка в емблемі стрічки гвардії та радянського ордена Червоного Прапора. Так само поступили військовослужбовці 24-ї окремої механізованої Залізної бригади, 30-ї окремої гвардійської механізованої бригади з Новоград-Волинського, 17-ї окремої гвардійської танкової бригади, 128-ї окремої гвардійської гірсько-піхотної бригади, 15-го окремого гвардійського гірсько-піхотного батальйону, 92-ї окремої механізованої бригади, 25-ї окремої повітряно-десантної бригади, 80-ї окремої аеромобільної бригади.

Національно-патріотичні риси наочно проявилися при створенні нових з'єднань Сухопутних військ Збройних Сил України, сформованих протягом 2014-2015 років: 54-ї та 57-ї окремих механізованих бригад, 40-ї артилерійської бригади, 59-ї окремої мотопіхотної бригади, де символіка була побудована на зображеннях запорізьких козаків.

Новий поштовх справі позбавлення символіки української армії радянських елементів вніс Указ Президента України П. Порошенка від 18 листопада 2015 року [1], який змінив назви частин Збройних Сил України та інших силових структур, які мали відзначення, отримані в роки Другої світової війни. В результаті появи цього указу з назв українських з'єднань та військових частин забрали радянські ордени та почесні найменування, які були надані їм за оволодіння неукраїнськими містами

Висновок. На підставі проведеного дослідження можна констатувати, що протягом останніх 25 років існування незалежної держави України та її Збройних Сил була створена розгалужена система військової наруканної емблематики об'єднань, з'єднань та військових частин Сухопутних військ. Основним елементом цієї символіки стали власні українські національно-патріотичні військові символи, як історичного походження (символіка з часів Козаччини, герби старовинних українських міст та селищ), так і новітні – Малий Державний Герб України, колористика Державного Прапора України, патріотичні символи, народжені під час Майдану, в ході мобілізації, як спротив агресії проти України. Національно-патріотичні мотиви закріпились після проведення спочатку стихійного, а далі – й на підставі Указу Президента України - процесу позбавлення української військової символіки радянських символів. Ця символіка, яка тепер назавжди закріпилася за Українським Військом, в подальшому стане пам'яткою цього важкого періоду боротьби України за свою державність. Тому важливим є її ретельне наукове дослідження. Автор цілком погоджується, з огляду на відпрацьовану в Україні наукову базу, з дослідником української військової символіки В. Карповим, який стверджує «про наявність підстав для появи української наукової школи символіки» [7, 18.].

Література

1. Указ Президента України П. Порошенка від 18 листопада 2015 року № 646/2015.
2. Бузало В. З історії українських відзнак доби Визвольних Змагань / Віктор Бузало // Друга наукова геральдична конференція 19-21 листопада 1992 р. Матеріали. – Львів.: 1992. – С. 6-10.
3. Бузало В. Яку символіку будуть мати Збройні Сили України? / Віктор Бузало // Сурмач. – Лондон.: 1993. - № 1-4 (114-117). – С. 22-28.
4. Гломозда К. Відзнаки Українського війська доби Визвольних Змагань / Костянтин Гломозда // Історія українського війська (1917 – 1995). – Львів.: 1996. – С. 810-836. Таблиці I-XVI.
5. Гломозда К. Сучасні традиції у розвитку військової символіки / Костянтин Гломозда // Актуальні проблеми розвитку символіки у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Матеріали науково-практичного семінару в ЦМЗСУ 5 березня 2008 року. – К.: ЦМЗСУ, 2008. – Вип. 1. – С. 81–85.
6. Гречило А. Використання міських і територіальних гербів у сучасній військовій символіці / Андрій Гречило // Актуальні проблеми розвитку символіки у Збройних Силах та інших військових формуваннях України: матеріали науково-практичного семінару в Центральному музеї Збройних Сил України 5 березня 2008 року. – К.: ЦМЗСУ, 2008. – Вип. 1. – С. 79 – 80.
7. Карпов В. Становлення та розвиток військової символіки України. 1991 – 2012 рр. Монографія / Віктор Карпов. – К.: НАКККІМ, 2014. – 232 с.
8. Карпов В. Розроблення арматурі до одностроїв військовиків Збройних Сил України / Віктор Карпов // Військово-історичний альманах. – К.: ЦМЗСУ, 2005. – Ч. 1. – С. 124-139.
9. Карпов В. Становлення символіки Збройних Сил України / Віктор Карпов // Актуальні проблеми розвитку символіки у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Матеріали науково-практичного семінару в ЦМЗСУ 5 березня 2008 року. – К.: ЦМЗСУ, 2008. – Вип. 1. – С. 7–22.

10. Муравйов О.Б. Сучасна символіка Збройних Сил України / Олександр Борисович Муравйов, Микола Васильович Чмир, Наталія Вікторівна Корж, Тетяна Анатоліївна Лук'яненко // Вісник української академії геральдики, товарного знаку та логотипу. – К.: 2006. - № 65. – 64 с.: іл.
11. Панченко В. Прапори доби козацтва XVII–XVIII століть та їх вплив на сучасну військову символіку / Володимир Панченко // Актуальні проблеми розвитку символіки у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Матеріали науково-практичного семінару в ЦМЗСУ 5 березня 2008 року. – К.: ЦМЗСУ, 2008. – Вип. 1. – С. 67–74.
12. Слободянюк М.В. Відродження з попелу. Генеза наруквних емблем Збройних Сил України. Історичний нарис і символіка 66-ї гвардійської механізованої Полтавсько-Буковинської ордену Червоного Прапора та 15-ї окремої гвардійської механізованої Єнакієвсько-Дунайської орденів Червоного Прапора і Суворова бригади. Монографія / Михайло Васильович Слободянюк. – К.: приватне видавництво, 2005. – 143 с.: іл.
13. Слободянюк М. Сухопутні війська України: Історія та символіка 8-го армійського корпусу. Серія «Бібліотека Цитаделі». Монографія / Михайло Слободянюк. – Львів: Астролябія. - 2011. – 226 с.: іл.
14. Слободянюк М. Сухопутні війська України: Історія та символіка 13-го армійського корпусу. Серія «Бібліотека Цитаделі». Монографія / Михайло Слободянюк. – Львів: Астролябія, 2012. – 268 с.: іл.
15. Тинченко Я. Галицкая Армия. Ноябрь 1918–апрель 1920 / Ярослав Тинченко // Старый Цейхгауз. Военно-исторический журнал. - 2010. – № 36. - стр. 32–49.
16. Чмир М.В. Символіка Збройних Сил України 1917–1920 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Микола Васильович Чмир. – Київ., 2006. – 17 с.
17. Chappell M. British Battle Insignia (1). 1914–18 / Mike Chappel /. – Oxford: Osprey Publishing, 1986. Man-at-Arms # 182. – 48 p.: il.
18. Chappell M. British Battle Insignia (2). 1939–45 / Mike Chappel. – London: Osprey Publishing, 1987. Man-at-Arms # 187. – 48 p.: il.
19. Katcher P. The U.S. Army 1890–1920 / Philip Katcher, C. Warner. – London: Osprey Publishing, 1978. Man-at-Arms # 82. – 40 p.: il.
20. Krzywania J. Oznaki armii USA 1941–1985. Część I / Jaroslaw Krzywania. – Warszawa: Fenix editions, 1992. – 35 st.: il.
21. Morgan P.J.L. American Military Patch Guide. (Army – Army Air Force – Marin Corps – Navy – Civil Air Patrol – National Guard) / James L. Morgan, Ted A. Thurman. – Greenville: MOA Press, 1997. – 88 p.: il.

References

1. Decree of the President of Ukraine P. Poroshenko from November 18, 2015 # 646/2015.
2. Buzalo, V. (1992) From the history of Ukrainian distinctions of the Independence Wars period. Druha naukova heraldychna konferentsiya 19-21 lystopada 1992. (pp. 6-10). Lviv [in Ukrainian].
3. Buzalo, V. (1993) What symbols will the Armed Forces of Ukraine have? Summach, 1-4 (114-117), 22-28 [in Ukrainian].
4. Hlomoza, K. (1996) Distinctions of the Ukrainian army of the Independence Wars period. Istoriya ukrainskoho viyska (1917-1995), Lviv, 810-836 [in Ukrainian].
5. Hlomoza, K. (2008) Contemporary traditions in the development of military symbols. Aktualni problemy rozvytku symvoliky u Zbroynykh Sylakh ta inshykh viyskovykh formuvannyakh Ukrainy. Proceedings of the Scientific and Practical Seminar in TsMZSU March 05, 2008. Kyiv, 1, 81-85 [in Ukrainian].
6. Hrechko, A. (2008) Usage of town and regional coats of arms in the contemporary military symbols. Aktualni problemy rozvytku symvoliky u Zbroynykh Sylakh ta inshykh viyskovykh formuvannyakh Ukrainy. Proceedings of the Scientific and Practical Seminar in TsMZSU March 05, 2008. Kyiv, 1, 79-80 [in Ukrainian].
7. Karpov, V. (2014) Formation and development of the military symbols of Ukraine. 1991-2012. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
8. Karpov, V. (2005) Development of accessories for the uniform of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. Viyskovo-istorychnyy almanakh, 1, 124-139 [in Ukrainian].
9. Karpov, V. (2008) Formation of the symbols of the Armed Forces of Ukraine. Aktualni problemy rozvytku symvoliky u Zbroynykh Sylakh ta inshykh viyskovykh formuvannyakh Ukrainy. Proceedings of the Scientific and Practical Seminar in TsMZSU March 05, 2008. Kyiv, 1, 7-22 [in Ukrainian].
10. Muravyov, O.B. (2006) Contemporary symbols of the Armed Forces of Ukraine. Visnyk ukrainskoi akademii heraldyky, tovarnoho znaku ta lohotypu, 65 [in Ukrainian].
11. Panchenko, V. (2008) Flags of the 17-18 centuries' Cossacks and their influence on the contemporary military symbols. Aktualni problemy rozvytku symvoliky u Zbroynykh Sylakh ta inshykh viyskovykh formuvannyakh Ukrainy. Proceedings of the Scientific and Practical Seminar in TsMZSU March 05, 2008. Kyiv, 1, 67-74 [in Ukrainian].
12. Slobodyanyuk, M.V. (2005) Rising from the ashes. Genesis of emblems worn on the sleeve of the Armed Forces of Ukraine. Historical essay and symbols of the 66th Guards' Mechanised Poltava Bukovyna brigade awarded the order of the Red Flag and of the 15th separate Guards' Mechanised Yenakievo Danube brigade awarded the order of the Red Flag and the Suvorov order. Kyiv [in Ukrainian].
13. Slobodyanyuk, M. (2011) The Ground Forces of Ukraine: history and symbols of the 8th Army Corps. Lviv: Astrolyabiya [in Ukrainian].
14. Slobodyanyuk, M. (2012) The Ground Forces of Ukraine: history and symbols of the 13th Army Corps. Lviv: Astrolyabiya [in Ukrainian].
15. Tynchenko, Ya. (2010) The Galician Army. November 1918 – April 1920. Staryy Tseykhgauz. Voенно-istoricheskiy zhurnal, 36, 32-49 [in Russian].
16. Chmyr, M.V. (2006) Symbols of the Armed Forces of Ukraine 1917-1920. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
17. Chappell, M. (1986) British Battle Insignia (1). 1914–18. Man-at-Arms # 182
18. Chappell, M. (1987) British Battle Insignia (2). 1939–45. Man-at-Arms # 187
19. Katcher, P. & Warner, C. (1978) The U.S. Army 1890–1920. Man-at-Arms # 8
20. Krzywania, J. (1992) Distinctions of the USA Army 1941-1985. Part 1. Warsaw: Fenix editions [in Polish].
21. Morgan, P. J. L. & Thurman, T.A. (1997) American Military Patch Guide. (Army – Army Air Force – Marin Corps – Navy – Civil Air Patrol – National Guard). Greenville: MOA Press.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2016 р.